

Μαρία Ι. Γεωργίου

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΗΧΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟ¹

0. Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αναφέρεται σε ένα φωνητικό χαρακτηριστικό της κυπριακής διαλέκτου, την αηχοποίηση. Αηχοποίηση είναι το φαινόμενο κατά το οποίο ηχηρά σύμφωνα τρέπονται υπό ορισμένες συνθήκες στα αντίστοιχά τους άηχα. Το χαρακτηριστικό αυτό, που εντοπίζεται κυρίως σε δάνεια, μοιράζεται η κυπριακή με μικρασιατικές διαλέκτους (Πόντου και Καππαδοκίας) καθώς και με δωδεκανησιακά ιδιώματα.²

0.1. Προβληματισμός

Σε επιγραφές, διαφημιστικά φυλλάδια, εφημερίδες, περιοδικά της Κύπρου απαντούν συχνά τύποι όπως: γκάρτεν, χάμπουρκερ, πάσκετ, νάκετς, βίτεο κ.λ.π. Αυτό ήταν το πρώτο ερέθισμα για την εξέταση του θέματος. Οι γραφές αυτές αποδίδουν την προφορά ξένων όρων από Κυπρίους ομιλητές, όπως έχει παρατηρηθεί ήδη στη βιβλιογραφία,³ χωρίς, ωστόσο, επισταμένη μελέτη του φαινομένου. Ειδικότερα, στις μέρες μας η προφορά αυτή αφορά κυρίως στα ηχηρά κλειστά *b*, *d*, *g* της δότριας γλώσσας, τα οποία τρέπονται σε άηχα κλειστά [p], [t], [k] αντίστοιχα.

Το ερώτημα όμως μπορεί να τεθεί γενικότερα, κατά πόσον το φωνολογικό σύστημα της νεότερης κυπριακής διαλέκτου περιλαμβάνει – ή μάλλον, περιελάμβανε παλαιότερα σε ορισμένα ιδιώματα – ηχηρά φωνήματα.

0.2. Ιστορική αναδρομή. Βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδος

Από τον 8^ο αι. π.Χ. οι ελληνικές διάλεκτοι υποχωρούν σταδιακά προς όφελος της Κοινής. Από τις επιγραφές που βρέθηκαν στην Κύπρο φαίνεται ότι η Κοινή επικρατεί και εκτοπίζει τη διάλεκτο κατά την ελληνιστική περίοδο, όπως σε άλλα σημεία του ελληνόφωνου κόσμου. Κατά τη βυζαντινή περίοδο, βάσει, κυρίως, των κειμένων που διαθέτουμε, μπορούμε βάσιμα να υποθέσουμε ότι αρχαία διαλεκτικά στοιχεία διατηρούνταν στον προφορικό λόγο στην Κύπρο, όπως σε όλες λίγο ως πολύ τις περιοχές όπου ομιλείται η ελληνική. Κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, Ενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας η

κυπριακή διάλεκτος έχει ήδη διαμορφώσει τα βασικά της χαρακτηριστικά – πολλά από τα οποία διατηρούνται μέχρι σήμερα – όπως μαρτυρούν τα κείμενα της εποχής, *Ασσίζαι* (14ος αι. μ.Χ.), τα *Χρονικά του Λεοντίου Μαχαιρά* (15ος αι.) και του Γεωργίου Βουστρωνίου (τέλη 15ου/αρχές 16ου αι.), *Κυπριώτικα ερωτικά* (*Ρίμες αγάπης*) (16ος αι.)⁴ κ.λ.π.

Το φαινόμενο της αηχοποίησης μαρτυρείται ήδη στα παλαιότερα κείμενα, λογοτεχνικά και μη, της νεότερης κυπριακής διαλέκτου.⁵ Εκτός δηλαδή των αναμενομένων γραφών, παρατηρούνται εναλλαγές Π~ΜΠ, Τ~ΝΤ, Κ~ΓΚ/ΓΓ οι οποίες παρέχουν ενδείξεις ουδετεροποίησης μεταξύ αήχου και ηχηρού κλειστού:

Π ~ ΜΠ: πράτζο⁶ (Β.-C.⁷ σελ. 330, αρ. 96, 1553 μ.Χ.)

παστάρδου (Χρον. Βουστρ. § 4)

ζορπάδες (*Ασμα Δραγομένου* στ. 160)

Τ ~ ΝΤ: τε (<de) (Β.-C. σελ. 78, αρ. 7, 1112 μ.Χ.)

ατήδικον (Β.-C. σελ. 191, αρ. 43, 1334 μ.Χ.)

τε (<de) (Χρον. Βουστρ. § 1)

τολάπια (*Ασμα Δραγομένου*, στ. 122)

Κ ~ ΓΚ: κουβερνούρην (Χρον. Λ. Μαχαιρ. § 306)

Δεν είναι άγνωστες επίσης οι εναλλαγές μεταξύ γραφημάτων που αποδίδουν άηχα σύμφωνα αντί των αναμενομένων ηχηρών:

Φ ~ Β: αφαμπαλιέρης (*Ασσίζες* ρκθ')

φραχνόν (*Αροδαφνούσα* στ. 53)

Θ ~ Δ: Δαβίθ (Χρον. Λ. Μαχαιρ. § 1)

Κ ~ Γ: ερκαλεία (*Αροδαφνούσα* στ. 12)

μαρκαριταρένα (*Αροδαφνούσα* στ. 18)

σιρκιανούμεν (*Αροδαφνούσα* στ. 40) κ.λ.π.

Στα τελευταία παραδείγματα παρατηρείται εναλλαγή Κ ~ Γ σε συμφωνικά συμπλέγματα (r+γ/j). Στην Κυπριακή (στη σύγχρονη τουλάχιστον), όπως και σε άλλες νεοελληνικές διαλέκτους,⁸ δεν γίνονται προφανώς ανεκτές οι ακολουθίες δύο αλληπαλλήλων εξακολουθητικών συμφώνων, με αποτέλεσμα την τροπή του δευτέρου σε στιγμικό λόγω ανομοίωσης.

Το γεγονός ότι ορισμένα από τα παραδείγματα προέρχονται από εκκλησιαστικά κείμενα έχει μεγάλη σημασία, διότι η γλώσσα των κειμένων που έχουν σχέση με τη θρησκεία είναι εξ ορισμού συντηρητική. Παρόλο που οι τύποι αυτοί είναι λίγοι στα υπό συζήτηση αποσπάσματα, είναι φανερό ότι οι μοναχοί (Κύπριοι ή άτομα που ζούσαν σε κυπριακό περιβάλλον και επομένως ήσαν λιγότερο ή περισσότερο επηρεασμένοι από τη διάλεκτο) πρόφεραν προφανώς αηχοποιημένα τα ηχηρά κλειστά σύμφωνα, κυρίως σε ξένες λέξεις. Τα παραδείγματα στα οποία δεν έχουμε ενδείξεις αηχοποίησης, είτε οφείλονται σε

μη Κύπριο γραφέα, είτε δεν είναι ενδεικτικά της ακριβούς προφοράς, όπως συχνά συμβαίνει στα κείμενα μορφωμένων γραφέων, περισσό-τερο επηρεασμένων από τον ορθογραφικό κανόνα.

0.3. Αηχοποίηση στη νεότερη κυπριακή διάλεκτο

Το φαινόμενο της αηχοποίησης χαρακτηρίζει ορισμένα κυπριακά ιδιώματα,⁹ κυρίως όμως, φαίνεται, το παλαιό λευκωσιτικό ιδίωμα το οποίο αποτελεί, όπως είναι αναμενόμενο, τη βάση της κυπριακής αστικής Κοινής.¹⁰ Αντιλαμβάνεται κανείς λοιπόν τη βασική αιτία διάδοσης και έκτασης του φαινομένου σήμερα στην Κύπρο.

Η Φραγκοκρατία (1191-1489), η Ενετοκρατία (1489-1571), η Τουρκοκρατία (1571-1878) και η Αγγλοκρατία (1878-1960) είχε ως αποτέλεσμα την επαφή των Κυπρίων και με τις αντίστοιχες γλώσσες, φυσικά σε βαθμό και διάρκεια που ποικίλλουν. Ο λεξιλογικός δανεισμός από τις γλώσσες αυτές ήταν μαζικός. Τα δάνεια – τα παλαιότερα τουλάχιστον – προσαρμόζονται λιγότερο ή περισσότερο στο φωνολογικό και μορφολογικό σύστημα της διαλέκτου.

Ακολουθούν παραδείγματα δανείων της σύγχρονης κυπριακής διαλέκτου, όπου εμφανίζεται άηχο, αντί του ηχηρού της δότριας γλώσσας:

[pal' konin]<ιταλ. balcone

[pu' cet:ɔn]<ιταλ. boccheto

[pe' pe]<γαλλ. bébé

[tur' pina]<γαλλ. turbine

[pakla' va]<τουρκ. baklava

[sopa]<τουρκ. soba

[kara' c:ozis] (Α.Χ.)<τουρκ. karagöz

[at j a'mis]<τουρκ. acemi, πρβλ. νεοελλ. [adza'mis] κ.λ.π.¹¹

Η αηχοποίηση παρατηρείται και στα νοτιανατολικά τουρκικά ιδιώματα.¹² Όμως η υπόθεση ότι το φαινόμενο στην Κυπριακή οφείλεται στην επίδραση των τουρκικών αυτών ιδιωμάτων (μέσω του τουρκικού ιδιώματος της νήσου) αναιρείται από το γεγονός ότι βάσει των γραφών των κειμένων της Φραγκοκρατίας και της Ενετοκρατίας προφέρονταν αηχοποιημένα τα δάνεια από τις αντίστοιχες γλώσσες, αιώνες ήδη προ της Τουρκοκρατίας, αλλά και από το γεγονός ότι σποραδικά απαντούν ανάλογες με της Κύπρου γραφές που καταφανώς οφείλονται σε αηχοποίηση, σε κείμενα του β' ημ. του 15ου αι. περίπου από τη Ρόδο¹³, περιοχή με παρόμοιο ιδίωμα.

Τα ίδια ισχύουν και για την προφορά των αγγλικών ή άλλης προελεύσεως όρων· επειδή τα [b], [d] και [g] δεν αποτελούν φωνήματα στο σύστημα της κυπριακής ελληνικής, αντικαθίστανται από τα αντίστοιχα άηχα κλειστά [p], [t] και [k]:

/p/ ~ /b/

πόμπα ['pomba] < bomb (Α.Κ.)

άλπουμ ['alpum] < album, *Το Περιοδικό*, τ. 455, 1995, σελ. 153

(Σπόρτινγκ) κλάπ ['klap] < club, *Το Περιοδικό*, τ. 455, σελ. 14

φούρμπο ['fuppo] < football

Ρόπινς ['ropins] < Robins, *Το Περιοδικό*, τ. 455, σελ. 156

πάσκετ ['pasket] < basket (ball) (Μ.Θ. ως ομιλήτρια)

Σλόποταν ['slopotan] < Slobotan, *Σημερινή*, 6-6-95, σελ. 18

Φούλπραϊτ ['fulprait] < Fullbright, *Φιλελεύθερος*, 10-6-95, σελ. 25

Ράουτ απάουτ ['rauta'paut] < Round about, *Φιλελεύθερος*, 10-6-95, σελ. 10

πήτς-πάρτυ ['pit | -parti] < Beach-party, *Απογευματινή*, 20-6-95

Κάρλσπερκ ['karlsperk] < Carlsberg, *Το Περιοδικό*, τ. 455, σελ. 110

Πρατισλάβα [prati'slava] < Bratislava, Ενημερωτικό φυλλάδιο της G.A.P. Vasilopoulos Travel Ltd, 1995, σελ. 27 (σωστά στη σελ. 29)

Ντουπάι [ndu'pai] < Dubai, *Σημερινή*, 21-6-95, σελ. 15

Σιόπρον ['jopron] < Schönbrunn, Ενημερωτικό φυλλάδιο της G.A.P. Vasilopoulos Travel Ltd, 1995, σελ. 27

(Μελ) Γκίπσον ['ɔ ɪpson] < Mel Gibson, *Τηλε-ώρες*, τ. 48, σελ. 67

/t/ ~ /d/

γκάρτεν ['ɔ garten] < garden (διαφημιστικό φυλλάδιο, Λευκωσία)

Χόλιγουντ ['xoliɣut] < Hollywood, *Το Περιοδικό*, τ. 455, σελ. 157

βίτεο ['viteo] < video, *Το Περιοδικό*, τ. 455, σελ. 152

Στούτιο ['stutio] < studio (Κινηματογράφος στη Λευκωσία, Σινέ Στούντιο)

μοτέλλα [mo'tel:a] < modèle (διαφημιστικό φυλλάδιο)

πανατόλ [pana'tol] < Panadol (παισίοπινο - η γενικευμένη προφορά)

Χάουαρτ ['xauart] < Howard, *T.V. Μανία*, τ. 74, 1995, σελ. 67

Ατίτας [a'titas] < Adidas, *Χαραυγή*, 5-6-95, σελ. 4

/k/ ~ /g/

κόλλεϊτς ['koleit |] < college

κάζι ['kazi] < gas

Λανκ ['lank] < Lang, *Το Περιοδικό*, τ. 455, σελ. 156

Κάρλσπερκ ['karlsperk] < Carlsberg, *Το Περιοδικό*, τ. 455, σελ. 110

κρούπ ['krup] < group (Τηλεόραση)

χάμπουργκερ ['xamburcer] < hamburger

1.0. Το φαινόμενο της αηχοποίησης

Η αηχοποίηση είναι συχνά αποτέλεσμα της αύξησης της έντασης της άρθρωσης, αλλά σε πολλές περιπτώσεις είναι επίσης αποτέλε-

σμα αφομοίωσης. Τα άηχα σύμφωνα που προκύπτουν είναι έντονα σύμφωνα, σε αντίθεση με τα ηχηρά τα οποία είναι χαλαρά (*faible*) σύμφωνα. Κατά συνέπεια, η αηχοποίηση είναι φαινόμενο που έχει σχέση με την αύξηση της έντασης άρθρωσης σε μια γλωσσική μορφή.¹⁴

1.1. Ηχηρά κλειστά σύμφωνα σε συμφωνικά συμπλέγματα [mb], [nd], [ŋg]

Τα ηχηρά κλειστά σύμφωνα στη σύγχρονη κυπριακή διάλεκτο βρίσκονται μόνο σε περιβάλλον ερρίνου και σε συμφωνικά συμπλέγματα [mb], [nd] και [ŋg].¹⁵ Τα συμφωνικά αυτά συμπλέγματα προκύπτουν από ηχηροποίηση των αήχων κλειστών *p*, *t*, *k* λόγω αφομοίωσης από το έρρινο που προηγείται.¹⁶

Οι ακολουθίες συμφώνων *mb*, *nd* και *ŋg* συναντώνται, όπως προαναφέρα, στο όριο λέξεων, ή σπανιότερα στο εσωτερικό λέξεων:

[mb]: [pramambu] (Α.Χ.)=πράγμα¹⁷ που...

[stil:ikavi'tombale] (Α.Κ.)=στη (sic) Λυκαβηττό πάλι

[etra'visamembo'l:a] (Α.Κ.)=τραβήξαμε πολλά

[mɾambe'rioʃon] (Π.Π.)=μιαν περίοδο

[me'trumbutus] (Α.Χ.)=μετρούν από τους

[amberi'meno] (Μ.Θ.)=εάν περιμένω

[nd]: [efka'lendi] (Α.Χ.)=την έβγαλε

[enevale'ndipote] (Α.Χ.)=δεν έβαλε τίποτα

[evo'iθundis] (Α.Κ.)=την βοηθούσα

[puendo'raʃio] (Π.Π.)=πού είναι το ράδιο;

[ita'ndurtʃi] (Μ.Γ.)=ήταν Τούρκοι

[sti'ndaksij] (Μ.Θ.)=στην τάξη

Το συμπλέγμα [nd] το βρίσκουμε ιδιαίτερα στις καταλήξεις των ρημάτων στο γ' πρόσωπο πληθυντικού ενεστώτα και παρατατικού:

[j'inunde] (Μ.Γ., Χ.Δ.)=γίνονται

[tʃi'munde] (Μ.Θ.)=κοιμούνται

[si'kon:undan] (Μ.Θ.)=σηκώνονται

Ή στα αριθμητικά:

[tri'anda] (Χ.Δ.)

[pende] (Χ.Δ., Μ.Γ., Σ.Κ., Α.Κ.)

[evʃo'minda] (Σ.Κ., Ν.Ι.)

[ŋg] / [ŋʃ]: [mŋaŋ gar'tuas:as] (Α.Χ.)=μιαν καρτούλα σας

[i'pasu'iŋ gu'venda] (Α.Χ.)=σου είπα την κουβέντα

[tʃemŋaŋ go'ru] (Α.Κ.)=και μιαν κόρη

[staŋ gli'ka] (Π.Π.)=στ' αγγλικά

[ˈeŋ ɤ iklofoˈrun] (Μ.Θ.)=δεν κυκλοφορούν, κ.λ.π.

Όπως είναι προφανές, τα εν λόγω συμπλέγματα συναντώνται κυρίως στην αιτιατική ενικού και πληθυντικού, όπως επίσης και στη γενική πληθυντικού. Γενικά διατηρείται το τελικό έρρινο στα άρθρα και με το άηχο κλειστό σύμφωνο που έπεται δημιουργείται συμφωνικό σύμπλεγμα ερρίνου και ηχηρού. Η εντύπωση που δημιουργείται είναι ότι το φατνιακό έρρινο θεωρείται απαραίτητο «μορφολογικό συστατικό» στο τέλος των κλιτών, τουλάχιστον, μερών του λόγου, πλην των περιπτώσεων που έπονται δύο σύμφωνα στην περίπτωση αυτή είτε το έρρινο αποβάλλεται, είτε, όταν έπεται εξακολουθητικό σύμφωνο, γίνεται συνήθως οπισθοχωρητική αφομοίωση, με αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός «μακρού» συμφώνου.¹⁸

1.2. [b], [d], [g/ɤ]~[mb], [nd], [ŋ g/n ɤ]

Υπάρχουν περιπτώσεις όπου το έρρινο σιγείται κατά συνέπεια από το σύμπλεγμα απομένει το ηχηρό κλειστό. Τα παραδείγματα αυτά είναι σπάνια και οφείλονται είτε σε χαλαρή άρθρωση, είτε στην επίδραση του αθηναϊκού κυρίως ιδιώματος – άρθρωση αρχικά λαϊκών στρωμάτων η οποία πλέον έχει γενικευθεί¹⁹ – ή διαλεκτοφώνων, από την Κρήτη για παράδειγμα²⁰:

[b]~[mb]:	[natobaraˈven: is] (Χ.Δ.)=να το παραβαίνεις
	[broˈsta] (Μ.Θ.)=μπροστά
[d]~[nd]:	[adoˈkamo] (Χ.Δ.)=αν το κάμω
	[ˈkaθude] (Μ.Θ.)=κάθονται
[g/ɤ]~[ŋ g/ŋ ɤ]:	[aˈna ɤ i] (Χ.Δ.)=ανάγκη
	[ˈitagaθijiˈtis] (Χ.Δ.)=ήταν καθηγητής, κ.λ.π.

1.3. Η αηχοποίηση σε άλλα σύμφωνα

1.3.1. Άηχα τριβόμενα ~ Ηχηρά τριβόμενα

Το φαινόμενο της αηχοποίησης παρατηρείται και σε συμπλέγματα όπου το δεύτερο από τα σύμφωνα είναι τριβόμενο. Όπως είναι γνωστό, σε ορισμένα από τα κυπριακά ιδιώματα δεν γίνονται ανεκτά δύο αλληπάλληλα διαρκή σύμφωνα, με αποτέλεσμα το δεύτερο από τα δύο να τρέπεται στο αντίστοιχο του στιγμικό²¹:

f ~ v

[naˈfci] (Ν.Ι.)=να βγει

[naˈfkaɪ:un] (Ν.Ι.)=να βγάλουν

[mai'refkotus] (A.K.)=τους μαγειρεύω

[ʔenefkala] (A.X.)=δεν έβγαλα

[a'fko] (A.X.)=αυγό

[ʔuflo] (Λευκωσία)=τούβλο

[a'γρίθca] (Αγρίδια, χωριό)

θ ~ δ

[θce'vazmata] (Π.Π.)=διαβάσματα

[θco] (Π.Π., A.X., N.I.)=δύο

[po'θcandrapɪ] (Λευκωσία)=ξεδιάντροπη

χ ~ γ

[maxa'zi] (Λευκωσία)=μαγαζί κ.λ.π.²²:

1.3.2. [s] / [ʃ] ~ [z] / [ʒ]

Η αντικατάσταση του ηχηρού συριστικού από το άηχο δεν είναι τόσο συνηθισμένη. Το συμφωνικό σύμπλεγμα *σμ* το οποίο αποδίδει [zm] στη νεοελληνική, στην Κύπρο προφέρεται συχνά αηχοποιημένο ή ελαφρώς αηχοποιημένο ([sm] ή [zm] ~ [z̥m]):

Άης Μάμας [ai'zmamas] < [ai'smamas] ~ [ai'z̥mamas] (O.X.)

Άης Μέμνων [ai'zmemnon] < [ai'smemnon] ~ [ai'z̥memnon] (O.X.)

Άης Μερκούρης [ai'smer'kuris] ~ [ai'z̥mer'kuris] (O.X.), κ.λ.π.

Άλλα παραδείγματα:

Ροζ [ros]

Τζαζ [ndz as]

Γκαράζ [ka'ra ʃ] κ.λ.π.

1.3.3. [ndz] / [ndʒ] ~ [ts] / [tʃ]

Σε περιβάλλον ερρίνου παρατηρούμε ηχηροποίηση και του παχέως προστριβούς [tʃ] όπως στα παραδείγματα:

[tʃ e'ivrandʒ e'topo] (A.X.) (και ήβραν και τόπο)=και βρήκαν και τόπο

[ʔendʒ e] (A.X.)=δεν είναι

[e'pire'ndʒ inos] (A.X.) (επήρεν κείνος)=πήρε εκείνος

[a'pʰi:sendʒ e] (A.X.) (απήδησεν και)=πήδησε και

2. Το υποσύστημα των συμφώνων της νεότερης κυπριακής διαλέκτου

Μετά τα ανωτέρω μπορούμε να καταλήξουμε στον εξής πίνακα

που συνοψίζει τα κύρια φωνητικά γνωρίσματα των συμφώνων της νεότερης κυπριακής:

	Χειλ.	Οδοντ.	Συριστ.	Παχ. Συριστ.	Υπερ.	Προστρ.	Παχ. Προστρ.	Ουραν.
<u>Μη δασέα</u> ²³	p	t			k	ts	tʃ	c
Κλειστά								
<u>Δασέα</u> ²⁴	pʰ	tʰ			kʰ			
<u>Άηχα</u>	f	θ	s	ʃ	x/h ²⁵			
Τριθόμενα								
<u>Ηχηρά</u>	v	ð	z	ʒ	ɣ	dʒ	dʒ	j ²⁶
<u>Ερρίνα</u>	m	n			ŋ			ɲ
<u>Πλευρικό</u>		l						ʎ
<u>Παλλόμενα</u>		r						

3. Συμπεράσματα

- Τα *b*, *d* και *g* δεν αποτελούν φωνήματα της κυπριακής διαλέκτου, αλλά αλλόφωνα των /p/, /t/, /k/ σε συμφωνικά συμπλέγματα [mb], [nd] και [ŋg], δηλαδή συμπλέγματα ερρίνου και ηχηρού κλειστού, όπου τα ηχηρά κλειστά είναι προϊόντα προχωρητικής αφομοίωσης κατά τρόπον αρθρωσέως. Έτσι, η απορρινικοποίηση των συμπλεγμάτων [mb], [nd] και [ŋg] έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία αήχων [p], [t] και [k]. Στις ελληνικές λέξεις με *b*, *d*, *g*, για παράδειγμα, παλαιά δάνεια τύπου γκάζι, μπαστούνι οι δυνατότητες για τον Κύπριο ομιλητή είναι θεωρητικά δύο: αν μεν πρόκειται για λέξη από παλιά ενσωματωμένη στο κυπριακό λεξιλόγιο, η συνήθης προφορά είναι ['kazi], [pa'stunin]· αν πρόκειται για λέξεις οι οποίες εισήλθαν στο κυπριακό λεξιλόγιο πρόσφατα (συνήθως μέσω της Νέας ελληνικής) ή για τοπωνύμια του ελλαδικού χώρου, η συνήθης προφορά για όλες τις θέσεις είναι [mb], [nd] και [ŋg], π.χ. ντόμινο [hdomino], Γκύζη ['ɣʝizi]. Η ερρίνωση αυτή θεωρείται από τους μη Κυπρίους ελληνοφώνους ως ένα από τα προφανέστερα χαρακτηριστικά της κυπριακής προφοράς.

Στα δάνεια από ξένες γλώσσες, όπως είναι αναμενόμενο, χρησιμοποιούνται τα *p*, *t*, *k* ως αλλόφωνα των *b*, *d*, *g*, γι' αυτό και οι γραφές τύπου κλαπ, σκούτιο, νάκετς.

Όπως προαναφέρθηκε, το φαινόμενο της αηχοποίησης παρατηρείται σε δάνεια, παλαιότερα ή νεότερα, ήδη στα παλαιότερα κείμενα της νεότερης κυπριακής. Επομένως δεν οφείλεται στην επίδραση των νοτιανατολικών τουρκικών ιδιωμάτων, τα οποία παρουσιάζουν το ίδιο φαινόμενο. Μεμονωμένα στοιχεία παρέχουν ενδείξεις ότι το φαι-

νόμενο αυτό συνεχίζει πιθανώς τάση της αρχαίας κυπριακής διαλέκτου.²⁷

- Η απερρινωμένη προφορά [b], [d] και [g] παρατηρείται σε ορισμένους ομιλητές, συνήθως σε αυτούς που έχουν επαφή με μη διαλεκτόφωνους ή άριστη γνώση ευρωπαϊκών γλωσσών· με τον τρόπο αυτόν εισάγονται εκ νέου τα ηχηρά σύμφωνα, των οποίων προφανώς ο ρόλος ήταν αρκετά περιορισμένος σε αρκετά κυπριακά ιδιώματα σε παλαιότερες εποχές.²⁸

- Το φαινόμενο της αηχοποίησης παρατηρείται σήμερα σε μικρότερο βαθμό στις λοιπές υποκατηγορίες συμφώνων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η εργασία αυτή βασίστηκε κατά κύριο λόγο σε εκτεταμένες καταγραφές συνευτέρων Κυπρίων ομιλητών και σε παραδείγματα από τον κυπριακό τύπο. Αρχικά φοιτητριών που κατέγραψαν τις συνεντεύξεις: Α.Χ. Αγάθη Χαραλάμπους, Α.Κ. Αντωνία Κωνσταντίνου, Μ.Γ. Μαρία Γεωργίου, Μ.Θ. Μαρία Θεοτικού, Ν.Ι. Νεκταρία Ιωάννου, Π.Π. Παναγιώτα Παναγιώτου, Σ.Κ. Σταυρούλα Κωνσταντίνου, Χ.Δ. Χριστίνα Δημητρίου, Ο.Χ. Ουρανία Χατζηφαντωνίου. Τις ευχαριστώ θερμά για το υλικό που έθεσαν στη διάθεσή μου. Ευχαριστώ επίσης την αναπλ. καθηγήτρια κα Ά. Παναγιώτου για τη βοήθεια και τις υποδείξεις της.

Για τις μεταγραφές χρησιμοποιώ τα σύμβολα του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου.

2. Ν. ΑΝΔΡΙΩΤΗ, «Σημαιολογικά των γλωσσικών ιδιωμάτων της Κύπρου», *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου*, Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969 [1973], τόμ. Γβ', 1: Henrich 139-140.

3. Βλ. π.χ. Χ. Παντελίδου, *Φωνητική των νεοελληνικών ιδιωμάτων Κύπρου, Δωδεκανήσου και Ικαρίας* (Αθήναι 1929, φωτογ. ανατύπ. *Ελλην. Διαλεκτολογία* 2, 1990-1991 [1991], 46· Βαγιακάκος 54 § VI, 73 § XI, 74 § III· Α. Kolitsis, «The present day Cypriot dialect», *The History of the Greek Language in Cyprus*, Larnaca, 8-13.9.1986 [Nicosia 1988] 217. Η πληρέστερη πάντως περιγραφή και ανάλυση έγινε από τον Newton (1972, 28).

4. Οι χρονολογήσεις δίδονται κατά τον Browning 165.

5. Μ. Καλλή, «Η εκκλησιαστική γλώσσα στην Κύπρο κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο», σε αυτόν τον τόμο.

6. Στην Κύπρο, όπως και σε άλλες ελληνόφωνες περιοχές, ήδη από την εμφάνισή τους κατά τη μεσαιωνική περίοδο τα συγγραφήματα ΤΖ και ΤΣ απέδιδαν, φαίνεται αδιάφορα, [ts]/[tʃ] και [dz]/[dʒ]: βλ. Browning, 44· Η. Tonnet, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής γλώσσας*. Η διαμόρφωσή της (μετάφρ. Μ. Καραμάνου και Π. Λιαλιόση), Αθήνα 1995, 139. Στην Κύπρο, ακριβώς λόγω της τάσης ασηχοποίησης, η σύγχυση θα ήταν μεγαλύτερη: ακόμα και σήμερα, η συνήθης απόδοση του διαλεκτικού και ([tʃe]), για παράδειγμα, ανεξαρτήτως περιβάλλοντος, είναι ΤΖ.

7. Τα αρχικά Β.-C. παραπέμπουν στο έργο των Browning-Constantinides.

8. Βλ. Μ. Σετάτου, «Από τα αρχαία στα Νέα Ελληνικά: Φωνολογικές αλλαγές», *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, Πρακτικά της 8ης Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 27-29.4.1987 [Θεσσαλονίκη], 188· για τις διάφορες επιλογές των επί μέρους διαλέκτων βλ. Newton (1972), 110-111.

9. Βλ. Βαγιακάκος 1969, 54 § VI (Καρπασία).

10. Βαγιακάκος 1969, 73 § XI.

11. Μερικά από τα (νεότερα) δάνεια, όπως το *πεπέ*, είναι πιθανόν να έρχονται μέσω της νέας ελληνικής, να μην είναι δηλαδή απευθείας δάνεια από τη γαλλική.

12. Newton 1972 (2), 14· H. Eren, «Origine du parler turc de Chypre», *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου*, Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969 [1973], τόμ. Γβ', 131-141.

13. Βλ. Henrich 139-140 όπου πολύ ορθά αναγνωρίζονται ως ενδείξεις ασηχοποίησης.

14. Ενώ αντίθετα, η ηχηροποίηση είναι αποτέλεσμα εξασθένησης – γι' αυτό και ο όρος *lénition* στα γαλλικά. Για την ηχηροποίηση και την ασηχοποίηση βλ. τη βασική μελέτη του G. Straka, *Les sons et les mots. Choix d'études de phonétique et de linguistique*, Paris 1979, 56-58 με την παλαιότερη βιβλιογραφία.

15. Newton 1972 (2), 94-95· Μ. Χριστοδούλου, «Κυπριακοί Κανονικοί Διατάξεις», *Επετηρίς του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 12, 1983, 380-381.

16. Newton 1972 (2), 93-99· Mackridge 1987, 69-72.

17. Στην Κυπριακή τα παλαιά ουδέτερα σε -α (τύπου σώμα/σώματος, όνομα/ονόματος) ήδη από την αρχαιότητα έχουν αποκτήσει κατ' αναλογίαν των δευτεροκλίτων ουδέτερων την κατάληξη -αν; βλ. Newton 1972, 47, 48.

18. Δεν ενδιαφέρει εδώ αν πρόκειται για «μακρό» ή για «διπλό» φωνήεν, εξ άλλου η διάκριση δεν είναι πάντα ευχερής: βλ. A. Martinet, *Economie des changements phonétiques*, Berne 1955² 138 § 4.61.

19. Θα ήταν, βεβαίως, ουτοπία να θεωρήσουμε ότι η προεργινωμένη ή μη προφορά χαρακτηρίζει όλους ανεξαιρέτως τους ελληνοφώνους μιας περιοχής ή μιας ομάδας κοινωνιογλωσσικά προσδιορισμένης ή ακόμα ενός ατόμου σε διαφορετικές περιπτώσεις: η ποικιλία εξαρτάται από πολλούς (κοινωνιο)γλωσσικούς παράγοντες, οι οποίοι αναλύονται εκτενώς στο άρθρο των Α. Χαραλαμπίδου - Μ. Αραποπούλου - Α. Κοκολάκη - Α. Κυρατζή, «Φωνολογική ποικιλία: Ηχηροποίηση-Προρινικοποίηση», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. Πρακτικά της 12ης ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, 18-20.4.1991 [Θεσσαλονίκη 1992], σελ. 289-303.

20. Ν. Κοντοσόπουλου, *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*, Αθήνα 1994, 30-31.

21. Η ηχηροποίηση παρατηρείται στα τριβόμενα μπροστά από ένιχο, λόγω οπισθοχωρητικής αφομοιώσεως:

v ~ f: [v'iea] (φλέβα), [vra'tmos] (φραγμός)

ʒ ~ θ: [a'ʒoros] (άνθρωπος), [ʒru'mbi] (θρουμπί)

γ ~ χ: [γri'azunde] (χρειάζονται), [γronus] (χρόνους), [ani'p'oteynos] (ανηψότεκνος) (Μ.Θ. ως σμύλητριά), κ.λ.π.

22. Προβληματίζομαι για την πραγμάτωση με δασύ ορισμένων δανείων, τύπου ππουνιά [rhu'ja] <ενετ. bugna, ππούφ(φ)ος [rhu'f(:)os]> <λατ. bufus, ππεκρής<τουρκ. beki, κ.λ.π., το οποίο αντιστοιχεί σε ηχηρό κλειστό της δότριας γλώσσας. Μπορούμε, κατά συνέπεια να υποθέσουμε ότι σε παλαιότερες φάσεις της διαλέκτου, της αηχοποίησης συντελούσης, δασέα και μη δασέα εναλλάσσονται μεταξύ τους; Τι σημαίνει όμως αυτό για το σύστημα;

23. Τα μη δασέα είναι άηχα· δεν έχουν ηχηρό αντίστοιχο, αλλά δασύ. Αυτό σημαίνει ότι στα κλειστά υπάρχει αντίθεση στην ένταση (Χαραλαμπίδου 253).

24. Τα δασέα πραγματώνονται πάντοτε ως άηχα (Χαραλαμπίδου 249).

25. Για το αλλόφωνο αυτό του χ βλ. Χαραλαμπίδου 249.

26. Αλλόφωνο του /γ/ προ προσθίου φωνήεντος και προϊόν απουράνωσης του λ πρβλ. *μαλλιά* [ma'ja], *ήλιος* [i'jos].

27. Επειδή η σχετική έρευνα βρίσκεται ακόμα σε αρχικό στάδιο, περιορίζομαι να σημειώσω τα εξής: α) η παράλειψη ερρίνων όταν αυτά αποτελούν το πρώτο στοιχείο συμπλέγματος και η μη χρήση των συλλαβογραμμάτων της σειράς d- στο κυπριακό συλλαβάριο φανερώνει προφανώς πρώιμη τάση σιγήσεως των ερρίνων προ συμφώνου π.χ.: a-to-ro-po-se (στ. 3) = *ά(ν)θρωπος*, i-ta-i (στ. 3) *ι(ν) τᾱ*, a-ti-to (στ. 6) = *ά(ν)τι τῷ* κ.λ.π. β) Γραφές όπως a-la-pi-ni-ya-ta-i (στ. 8) = *ἄλα(μ)πνιῖται* φανερώνουν ενδεχομένως ότι τάσεις αηχοποίησης μετά τη σίγηση του ερρίνου σε ένα σύμπλεγμα υπήρχαν στην κυπριακή ήδη από την αρχαιότητα και προσφέρουν ίσως ένα κλειδί για τη διαχρονική μελέτη του φαινομένου (τα παραδείγματα προέρχονται από την πινακίδα του Ιδαίου του α' τετ. του ε' α' π.Χ., βλ. το σύνταγμα κυπριακών συλλαβικών επιγραφών του O. Masson, *Les inscriptions chypriotes syllabiques*, Paris 1983, αρ. 217).

28. Ας μη ξεχνάμε ότι σε πολλά κυπριακά ιδιώματα τα τριβόμενα (ηχηρά και άηχα) σιγώνται σε μεσοφωνηεντική θέση (π.χ. Παναία, καράιν, κορούες), με προφανές αποτέλεσμα τη μείωση της συχνότητας των ηχηρών.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Ανδριώτης: Ν. Π. Ανδριώτη, *Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Ελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1992³.
- Βαγιακάκος: Δ. Βαγιακάκου, «Η κυπριακή διάλεκτος και το Ιστορικόν Λεξικόν της Ακαδημίας Αθηνών», *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*. Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969 [1973], τόμ. Γβ', 23-102.
- Γιαγκουλλής: Κ. Γιαγκουλλή, *Ετυμολογικό και ερμηνευτικό λεξικό της κυπριακής διαλέκτου*, Λευκωσία 1988-1990.
- Χαραλαμπίδης: Αγ. Χαραλαμπίδου, «Συμφωνικός διπλασιασμός και δασύτητα στην Κυπριακή», *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, Πρακτικά της 3ης ετήσιας Συνάντησης του Τμήματος Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 26-28/4/1982 [Θεσσαλονίκη 1985], 237-255.
- Browning: R. Browning, *Η Ελληνική Γλώσσα, μεσαιωνική και νέα* (μετάφρ. Μαρίας Ν. Κονομή), (Μετάφρ. β' έκδοσης, Αθήνα 1991).
- Browning-Constantinides: R. Browning-C.N. Constantinides, *Dated Greek Manuscripts from Cyprus to the Year 1570*, Cyprus 1993.
- Henrich: G. S. Henrich, «Ροδίτικα φωνητικά φαινόμενα στα τρία ποιήματα του Μανόλη Λιμενίτη», *Νεοελληνική διαλεκτολογία* I, Πρακτικά πρώτου πανελληνίου συνεδρίου νεοελληνικής διαλεκτολογίας, Ρόδος 26-30.3.1992 [Αθήνα 1994], 131-141.
- Mackridge: P. Mackridge, *Η Νεοελληνική Γλώσσα* (Μετάφρ. Κ.Ν. Πετρόπουλου), Αθήνα 1987.
- Newton 1972: B. Newton, *Cypriot Greek: Its Phonology and Inflections*, The Hague-Paris.
- Newton 1972 (2): B. Newton, *The Generative Interpretation of Dialect*, Cambridge.

SUMMARY

Maria Georgiou, *The Voicelessness/Devoicing in modern Cypriot Greek dialect*

The present article refers to the phenomenon of voicelessness/devoicing as it appears in modern Greek Cypriot dialect. Devoicing is a phonological phenomenon where the voiced consonants are pronounced as voiceless.

Devoicing was a characteristic of Cypriot Greek dialect since at least the 13th century, as it appears already in the byzantine and early post-byzantine texts (*Assizes*, *Chronicle of Leontios Macheras* etc).

I have used interviews of Cypriots and material from the daily Cypriot press for studying the devoicing nowadays. From the examples collected I have ended up on some conclusions about the phonological system of modern Cypriot Greek. The voiced stops *b*, *d*, *g* are not phonemes in this system, but allophones of /*p*/, /*t*/, /*k*/ in clusters [mb], [nd], [ŋg]. Devoicing also appears in other consonants, as well in fricatives and sibilants.